

State și corporații în competiția pentru putere din sistemul internațional

Prof. univ. dr. Vasile PUȘCAȘ
Jean Monnet Ad Personam Chair

De aproape patru secole, după Tratatul de la Westfalia (1648), statele au fost în centrul Sistemului Internațional. Ele au stabilit regulile de conduită pentru toate celelalte categorii de actori care operau în politicile externe și relațiile internaționale. De felul în care conducătorii statelor și guvernele își stabileau prioritățile de politică internă rezulta cooperare sau confruntare în sistemul internațional pe care-l doreau a funcționa astfel încât să obțină efectele dorite în fața constituenței interne și a partenerilor externi. De aceea, liderii statali mobilizau toate resursele (militare, financiare, economice, politice, științifice etc.) de care dispuneau pentru a se înscrie în competiția pentru putere între statele care pretindeau să codifice regulile sistemului/ordinii mondiale. Vreme îndelungată, factorul militar a fost instrumentul cel mai adesea folosit pentru ocuparea unei poziții proeminente în sistemul internațional. Au existat cazuri când în această concurență pentru supremație regională sau mondială a unor state au fost antrenate și companii private, cunoscute fiind exemplele Companiei Indiilor sau cele mai importante firme petroliere. În toate cazurile se urmau interesele stabilite de guverne, companiile private asociindu-se convergent intereselor statale.

State

Percepția comună este că statele sunt entități prin care comunitățile se auto-guvernează, sunt recunoscute de alte state ca având întreaga autoritate legală ("suveranitate") de a gestiona toate chestiunile din interiorul teritoriului lor. Aceste entități se bazează pe o organizare oficială, administrație și instituții, au capacitatea de a elabora și aplica legi statale și politici publice, iar întregul proces este gestionat de guverne. Statele care și-au constituit structura instituțională și guvernarea, plecând de la o identitate afirmată istoric de

către cetățenii ei, s-au numit state naționale. Pentru a-și susține și menține propria identitate națională, fiecare stat și-a prezentat caracterul distinct printr-o simbolistică exprimată de drapel, imn, jurământ și alte ritualuri cetățenești și ceremonii publice care întăreau sensul patriotismului și sentimentele de loialitate față de Țară. Guvernul central a primit misiunea de a fi principalul responsabil al asigurării pentru comunitate a celor necesare pentru supraviețuire și dezvoltare, menținerea ordinii și legii, asigurarea securității persoanei și proprietății, crearea cadrului de evoluție a economiei, respectarea normelor și dreptul la justiție, controlul folosirii resurselor naturale, păstrarea și apărarea mediului natural, dar și încurajarea bazei culturale comune. Văzut ca o entitate de autogovernare, ar părea că relațiile unui stat cu alte asemenea entități este doar de ordin secundar. În realitate, cele mai multe state nu au în propriul teritoriu toate resursele necesare pentru dezvoltare, câteodată neavând nici capacitatea de a asigura securitatea persoanei și ordinea publică. De aceea, statele au căutat să-și procure cele trebuincioase practicând comerțul extern și câteodată alte căi, inclusiv cucerirea de noi resurse și teritorii. Există situații în care un grup mai mare sau mai restrâns de state este nevoit să folosească resurse aflate în zone comune (oceane, râuri, atmosfera etc.). Sunt cazuri în care exploatarea unor resurse dintr-o țară poate afecta condițiile de trai ale comunității dintr-o altă țară. Obținerea accesului la astfel de resurse de proveniență comună necesită reglementări la care se poate ajunge prin negocieri internaționale. Alături, s-a optat pentru pornirea unor conflicte armate. Așadar, funcționarea statului național, autogovernarea sa depind și de mediul internațional, fiind circumscrise unor norme pe care statele suverane trebuie să le convină. Orice privilegiu obținut de entități străine în teritoriul jurisdicțional al unui stat trebuie să fie negociat și agreat. În epocile

modernă și contemporană doar statele erau subiecți ai dreptului internațional. Sunt frecvente cazurile în istorie când state mici sau slabe au acordat privilegii de acces altor state mai puternice datorită violării normelor sistemului internațional, inclusiv prin recurgerea la războaie. Pentru a face față unor situații de acest gen, statele au decis participarea în alianțe de state și chiar acceptarea unor grade de dependență sau protectoratul unor actori statali mai puternici. În sec. al XX-lea, statele au stabilit și organizații internaționale pentru asigurarea păcii și securității lor (Liga Națiunilor, Organizația Națiunilor Unite), dar sistemul statelor naționale a continuat să responsabilizeze guvernarea fiecărui stat național pentru asigurarea evoluției comunităților naționale și o rațională funcționare a sistemului internațional.

Corporații

În mod obișnuit, statele naționale au folosit metoda protecționismului pentru a evita dificultăți ale balanței de plăți, a promova sectoare interne ale economiei și pentru a-și spori veniturile. La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a apărut un sistem de reglementare a raporturilor comerciale și financiare între state (Bretton Woods, GATT, FMI, Banca Mondială) care urmărea realizarea unei coordonări inter-statale, iar firmele au găsit potrivită edificarea unei ordini predictibile și o anumită standardizare care se spera că le va apăra de concurența neloială și barierele piețelor naționale. Raporturile economice transnaționale au impus și alte forme de coordonare internațională, îndeosebi în domeniile transportului și comunicațiilor. Epoca bipolarismului a dat contururi diferite și statutului de Mare Putere, pe lângă caracteristicile militare adăugându-și capacitățile economice, financiare etc. Ceea ce a încurajat companiile să urmărească avantaje competitive internaționale, obținând sprijinul statelor pentru o extindere cât mai largă pe piața globală. Dar numai un număr de astfel de firme au ajuns să aibă drept obiectiv devenirea ca actor dinamic în afacerile internaționale. Acestea sunt companiile multinaționale (CMN), unele creând adevărate branduri globale.

CMN este o firmă care operează într-o țară-gazdă și în una sau mai multe alte state. Definiția dată de ONU și OCDE pune accent

asupra faptului că respectiva categorie de companie deține proprietatea sau controlează facilitățile de producție și servicii din afara țării de origine (Harrison, Dalkiran, Elsey-2000). Așadar, este vorba de caracteristicile proprietății, controlului și multinaționalitatea producției, de controlul managerial centralizat al afacerilor din statul în care-i este înregistrată baza de conducere. CMN folosește o strategie globală integrată pentru că are în vedere o piață mondială cât mai extinsă, urmărește reducerea costurilor, evitarea barierei tarifare, poziționarea cât mai favorabilă în competiția internațională și accederea cât mai rapidă la

rațiile franceze”, ”corporațiile japoneze” etc. Deloc întâmplător faptul că respectivele state au înlocuit practicile și metodele imperiale și coloniale cu instrumente de tipul CMN care acoperă spații de piață foarte largi. Iar atunci când statele străine în care operează introduc măsuri și reglementări prin care se diminuează sau elimină facilitățile de care dispuneau CMN, acestea nu ezită să solicite sprijinul statelor gazdă sau să desfășoare un lobby în direcția guvernelor țărilor străine. Influențarea statelor străine se exercită de către CMN direct (via ambasadele statelor lor sau mergând la ministerele guvernelor din țările unde

În mod obișnuit, statele naționale au folosit metoda protecționismului pentru a evita dificultăți ale balanței de plăți, a promova sectoare interne ale economiei și pentru a-și spori veniturile. La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a apărut un sistem de reglementare a raporturilor comerciale și financiare între state (Bretton Woods, GATT, FMI, Banca Mondială) care urmărea realizarea unei coordonări inter-statale, iar firmele au găsit potrivită edificarea unei ordini predictibile și o anumită standardizare care se spera că le va apăra de concurența neloială și barierele piețelor naționale.

avantajele expertizei tehnologice. Urmează principiul managerial „gândește internațional și acționează local”. Sau, cum se exprimau Hodgetts și Luthans-1991, ”în fapt CMN tinde să-și urmeze piața sa”. Activitatea corporațiilor multinaționale din a doua jumătate a veacului al XX-lea a contribuit la creșterea intensității interdependențelor complexe regionale și globale, accentuându-se și specificitățile sociale, culturale și chiar politice.

State și corporații

Este simplu de observat că cele mai implicate în afacerile internaționale sunt CMN din statele cele mai dezvoltate. De aceea, literatura de specialitate operează cu termeni precum ”corporațiile americane”, ”corporațiile britanice”, ”corporațiile germane”, ”corpo-

operează) sau indirect (cerând propriilor guverne să intervină pe lângă guvernele străine sau apelând la anumite organizații regionale/internaționale)/Baylis și Smith, 1999/. Ceea ce înseamnă că e dificil a se spune că un stat național mai are economia sa națională separată de piețele regionale și globale. Nu de puține ori s-au întâlnit situații în care guvernele nu mai stăpâneau fluxurile financiare ale țării. Și merită menționat că uneori chiar guvernele care dețineau importante resurse financiare nu au putut face față unor acțiuni ale anumitor grupuri bancare transnaționale ori speculatorilor. Ceea ce înseamnă că unele CMN au avut capacitatea de a eluda controlul guvernamental, alterând suveranitatea statală și chiar generând complicații în raporturile inter-statale. În felul acesta, CMN se manifestau ca veritabili actori ai politicii

externe a statelor și, nu de puține ori, tindeau a fi actori ai relațiilor internaționale.

Sfârșitul Războiului Rece, deschiderea piețelor din țările fostului sistem socialist și descompunerea Uniunii Sovietice au creat un spațiu foarte favorabil pentru evoluția CMN la scară globală, protecționismul național fiind tot mai timid. Expansiunea lor nu a mai avut vreun precedent istoric, deoarece politicile industriale interne și chiar legiferările statelor au fost supuse unei severe scrutinizări a organismelor internaționale în ceea ce privește concurența în afaceri/Held, McGrew-2004/.

Urmarea reglementărilor și regimurilor internaționale venite dinspre Organizația Mondială a Comerțului, dar și alte instituții regionale și internaționale, a dus și la transformări semnificative ale sensurilor suveranității și autonomiei statelor, părând că se restructurează sistemul creat la Westfalia. Iar CMN se manifestau tot mai insistent și ca actori politici în viața statelor și a comunității internaționale. Firește că se poate vorbi de un impact pozitiv sau negativ (ori pozitiv și negativ) al activității CMN în statele străine unde au acționat și mai operează. Am putea întocmi o listă de efecte pozitive și una de consecințe negative pe care statele-oaspete le-au înregistrat ca urmare a acțiunilor CMN, dar nu este acum locul (detalii la Harrison, Galkiran, Elsey-2000, 47-49). Ne vom mărgini să constatăm că cel mai adesea CMN s-au dovedit a fi puternici agenți ai schimbării în statele străine, uneori guvernele și cetățenii apreciind sau dezavuând acele transformări. Cele mai multe critici au fost îndreptate spre comportamentul monopolistic și oligopolistic al CMN, iar acuzații grave au constat în desemnarea acestora ca agenți ai „imperialismului modern” și „neocolonialismului” (Harrison, Galkiran, Elsey-2000, 47). După cum nu au lipsit aprecierile conform cărora CMN au contribuit la evoluția relațiilor investiționale și comerciale moderne la nivel mondial, că au adus dezvoltare în anumite zone ale lumii și au introdus politici și tehnologii care au sprijinit avansul spre progres al multor state. Dar ceea ce trebuie să remarcăm în poziționarea CMN din ultimele 2-3 decenii este presiunea lor tot mai persuasivă nu doar ca operatori economici, dar și ca actori politici la nivel statal și internațional. Chiar dacă statele continuau a fi recunoscute ca subiecți ai dreptului internațional și CNM trebuiau să urmeze cadrul normativ stabilit de guvernele

țării-gazdă și țărilor străine, acești actori non-statali își făceau tot mai simțită prezența în competiția pentru putere din sistemul internațional, pretinzând a fi recunoscuți ca actori distincți în sistem și presând pentru o restructurarea a acestuia astfel încât să li se acorde un palier decizional pe măsura greutății puterii lor.

State și corporații, azi

Într-o analiză comparativă state-corporații, din 2018, Nathalie Sauer a lansat întrebarea provocatoare: ”Cine are putere mai mare: statele sau corporațiile?” Evaluarea veniturilor a 100 de state și corporații ducea la rezultatul că aproape trei sferturi dintre acestea erau corporații. Walmart era poziționată înaintea Spaniei și Australiei, iar State Grid întrecea Olanda și Coreea de Sud. Primele locuri aparțineau unor state dezvoltate precum SUA, China, Japonia, Germania, Franța, UK, Italia, Brazilia, Canada, iar apoi urmau multinaționale americane, chinezești, japoneze, europene etc. (The Conversation, July 10, 2018). Concluzia autoarei era că s-a ajuns la o astfel de structură a puterii în sistemul internațional încât politica internațională nu mai era doar opera statelor, ci și a corporațiilor care au devenit veritabili actori politici de sine-stătători, nu doar instrumente ale statelor dezvoltate. Conștientă că statele nu sunt gata să accepte o astfel de participare a corporațiilor la guvernarea relațiilor internaționale contemporane, aceeași Nathalie Sauer a avansat ideea că puterea statelor ar trebui cuantificată prin prisma relației transnaționale stat-corporații. Desigur, această nouă realitate ar duce la o altfel de exprimare a rivalităților de putere în sistemul internațional, dar probabil combinația/parteneriatul stat-corporații ar avea mai multe șanse de oprire a valului naționalist și populist. Mathias Hein Jessen (2020) a mers cu analiza relației stat-corporații mai departe și consideră că cele două tipuri de entități au început să fie tot mai asemănătoare, mai ales că guvernele au delegat corporațiilor câteva responsabilități sociale, climatice, referitoare la drepturile omului etc. De unde ar rezulta și o posibilă pretenție a corporațiilor de a participa la jocurile politice și democratice ale statelor, în mediile intern și internațional. Și totuși există multe îndoieli despre posibilitatea unei astfel de direcții a evoluției conexiunii stat-corporații, deoarece

statele nu vor să renunțe la pretenția că ele creează cadrul funcționării legale a corporațiilor, în timp ce corporațiile multinaționale se văd și ca parte a statului, dar și în afara lui, câteodată chiar arătând o putere care o concurează pe cea statală. Dar cum puterea corporațiilor a crescut enorm în ordinea neoliberală din ultimele decenii, guvernele s-au găsit în situația dificilă de a face față puterii propriilor creații, iar răspunsul a fost găsit în competitivitatea economiilor și statelor, iar corporațiile pot juca un rol deosebit într-o astfel de strategie de dezvoltare. Prin aceasta se crede că nu s-ar realiza o dihotomie totală între politică, democrație și economie, afaceri, iar statele și corporațiile ar putea reveni la relația de conlucrare cu avantaje reciproce.

Big Tech și Big Data

Astfel de viziuni sunt desprinse dintr-o construcție care se bazează pe gândirea rațională. Așa cum credem că liderii statelor sunt decidenți raționali, ne putem imagina și că liderii corporațiilor și afacerilor internaționale sunt tot actori raționali. Numai că am constatat, în ultimul timp, că liderii guvernelor și națiunilor sunt și ei sub imperiul unor idiosincrazii (despre actualii lideri ai SUA și Chinei, The Economist spunea recent că se comportă ca și copiii). Tot așa putem presupune că unii lideri ai corporațiilor multinaționale ar avea anumite opțiuni foarte subiective și personalizate, că și la ei idiosincraziile lasă loc de conduite care pot părea în afara raționalului. Cel mai recent caz este cel al celebrului și câteodată excentricului antreprenor și lider de corporații Elon Musk. Până acum, acesta a operat într-un mediu economic reglementat, corporațiile pe care le-a înființat și condus înregistrând succese fulminante. Prin achiziția Twitter s-a îndreptat către mediul încă insuficient reglementat al media socială și a început să aibă probleme pe care probabil nu le previzionase. Făcându-se o paralelă cu cazul Donald Trump, Elon Musk a fost bănuie că ar intenționa să treacă din zona afacerilor spre cea politică, mai mult că ar facilita avansul autocratismului în dauna democrației. Preluarea Twitter i-a adus chiar suspiciunea că ar putea deveni o amenințare pentru securitatea națională a Statelor Unite ale Americii, deja propunându-se ca modul cum a constituit suma de preluare a respectivei

corporații să fie investigat de autoritatea americană de reglementare a investițiilor străine. Așadar, pășind pe un teritoriu lipsit de o clară reglementare, Elon Musk a devenit subiect de politică americană și este suspectat că folosește puterea corporațiilor care i-au adus faimă și avere enorme pentru a se amesteca în politica internă și în cea internațională (discuții cu lideri de state care depășesc sfera afacerilor).

Astăzi avem o lume în care până și cetățeanul de rând trăiește într-un mediu fizic și unul virtual. Ceea ce este diferit de aserțiunile de până acum că omul și-a conturat profilul social, îmbinând materialul cu spiritualul. Pentru contemporani spațiul virtual/digital este la fel de palpabil ca și materia, fiind un ferment foarte puternic al redesenării relațiilor sociale viitoare. De unde și perturbările acute ale democrațiilor, sub impulsul media socială, la care se pot adăuga și numeroasele manifestări nemai întâlnite din sistemul internațional. Iată, de exemplu, președintele Putin al Rusiei a inițiat acțiuni de generare a schimbării sistemului internațional actual, apelând la metodele imperiale și de Mare Putere din sec.XVIII-XIX-prima jumătate a veacului al XX-lea. Răspunsul primit este definitoriu pentru evoluțiile viitoare, deoarece a întâlnit nu doar reacția țării agresate și a altor state, dar s-a putut constata că importante corporații Big Tech, cu sediile principale în state care oficial nu sunt părți înscrise în conflict, au intervenit direct de partea Ucrainei, sprijinind cu mare eficiență derularea operațiunilor militare dirijate de la Kiev. Așadar, Big Tech a devenit pe față actor al luptei pentru putere în sistemul internațional, s-a implicat în jocurile geopolitice din zilele noastre (un atribut considerat a fi doar al statelor) și se previzionează că viitorul statut de Mare Putere va putea aparține nu doar statelor puternice, cu care ultimele decenii ne-au obișnuit, ci și corporațiilor care vor opera cu Big Data. De unde și îngrijorarea Marilor Puteri "clasice" care vor să impună acestor corporații multinaționale reglementări „naționale”, pe când statele care nu au creat astfel de entități economico-financiare ar prefera să fie propuse reglementări internaționale (experiența reglementatoare a Uniunii Europene este adusă frecvent în discuție). Astfel de implicări ale CMN au ridicat semne de întrebare și la nivelul acționariatului corporațiilor care se teme că statele vor impune măsuri restrictive, reducându-le marjele de

profit. Ca atare, unii investitori au început să chestioneze implicarea liderilor corporațiilor în politica paralelă sau aparținând sistemelor politice ale statelor.

Cum va arăta lumea de mâine?

A răspunde la întrebarea de mai sus pare o întreprindere foarte îndrăznească. Am ridicat această chestiune pentru că ea preocupă de la cetățeanul simplu la cei mai importanți lideri politici și economici din toate părțile globului. Se menționează tot timpul că trăim vremuri dominate de incertitudine și că primejdii de tot felul pot să apară în orice moment. Aceasta se datorește faptului că în ultimele decenii au fost

și liderii lor au început să se comporte și ca actori politici, dar aceasta s-a datorat faptului că statele nu au exercitat jurisdicția adecvată asupra acțiunii corporațiilor (nu discutăm acum motivele) și a fost alterat sistemul de reglementare internațională care era tot în dependență de guverne. Da, puterea corporațiilor a crescut enorm și actualmente acestea pretind a fi recunoscute de facto ca actori ai sistemului internațional, ceea ce profesorul Seyom Brown a sesizat încă din 1988. Acum, corporațiile au pus în fața statelor revoluția digitală și guvernele trebuie să-i facă față nu doar în domeniul economico-financiar, ci și în dezvoltarea de ansamblu a societății. Big Tech, Inteligența Artificială, Big Data și

Astăzi avem o lume în care până și cetățeanul de rând trăiește într-un mediu fizic și unul virtual. Ceea ce este diferit de aserțiunile de până acum că omul și-a conturat profilul social, îmbinând materialul cu spiritualul. Pentru contemporani spațiul virtual/digital este la fel de palpabil ca și materia, fiind un ferment foarte puternic al redesenării relațiilor sociale viitoare. De unde și perturbările acute ale democrațiilor, sub impulsul media socială, la care se pot adăuga și numeroasele manifestări nemai întâlnite din sistemul internațional.

preferate „rezolvări” pe termen scurt, profit imediat, indiferent de efecte posibile în timp mediu și extinse la câmpul social. Iar interdependențele complexe globale nu au fost gestionate adecvat, prin crearea de echilibre, fiind ignorată adâncirea asimetriilor și acumularea de vulnerabilități ale pieței și mediului socio-politic. Iar în ultimii ani a fost frecvent comentat subiectul rolului corporațiilor multinaționale în agravarea unor fenomene socio-economice regionale și globale, ca și cum acestea singure ar fi generat multiple crize în toate zonele lumii. CMN au operat în logica neoliberalismului dominant din ultimele decenii, dar servindu-se de directive statale, iar în cele din urmă justificându-și acțiunea prin „chemarea” pieței. Este adevărat că unele state-bază ale anumitor corporații au fost deranjate de faptul că tot mai mult acestea

viitoarele cuceriri ale științei și tehnologiei pot să fie oportunități deosebite pentru evoluția lumii doar în cazul când statele, care nu-și vor pierde suveranitatea și importanța dacă vor voi și putea să-și îmbunătățească funcțiile, vor înțelege că este nevoie de un nou tip de parteneriat cu corporațiile, bazat pe realitățile complexe, aflate într-o dinamică formidabilă, care solicită un proces de reglementare adecvat, favorizând și derularea de raporturi statale interne și internaționale general umane. Statele și corporațiile au fiecare și împreună locuri constructive în viitorul sistem internațional, cu condiția să nu readucă în prim-plan formule învechite ale luptelor pentru putere, ci să urmeze căile concurenței specifice, transparente și corecte. Soluții există, ele trebuind doar să fie căutate și adoptate cu bună credință și pentru scopuri îndreptate spre progresul umanității.